

ВЕДА

VEDA

Навукова-Літаратурны
месячнік

Выдаець Крывіцкае
(Беларускае)

Навуковае Таварыства
Пранціша Скарыны

Kryvian (Whiteruthenian)
Scientific and Literary
Monthly

Published by
Francis Skoryna
Kryvian (Whiteruthenian)
Society of Arts
and Sciences
in the U. S., Inc.

Address: 6 Vandervoort Place, Brooklyn 37, New York, U. S. A.

1952, люты

Цана 30 ц.

№ 2 (7)

February 1952

Максім Прынскі

ТОЕ-СЁЕ АБ ДРУКАРСКІХ МАЙСТРОХ БЕЛАРУСКІХ —
ПЁТРУ МСЬЦІСЛАЎЦУ, ІВАНУ ФЕДАРОВІЧУ А ГРЫНЮ
ІВАНОВІЧУ*)

Калі не найвыдатнейшае, дык адно з найвыдатнейшых месцаў у багатай культурнай гісторыі беларускага народу займае друкарства. А тымчасам пра беларускіх друкароў мы так мала ведаем. Нат ная маєм поўнага веданьня пра жыцьцё а дзеяльнасць славутага дохтара Пранціша Скарыну. Праца Хв. Ільляшэвіча праз друкарню Мамонічай ня ёсьць ані высіляючай, ані здавалюючай. А што да майстроў гэтае і чысленых іншых друкарняў беларускіх, дык аб іх беларускае грамадзтва нічагусенкі ня ведае. Дзеля таго я

*) Артыкул гэты напісаны галоўна на подзе кніжкі В. Раманоўскага „Друкар Іван Федорович, життя його та дзейніцтва”, Кіеў 1925. Праца Раманоўскага аб Федаровічу высіляючая, і гэты мой артыкул ё адно публіцыстычным дапаўненьнем аб гэтым друкару. Мсціслаўцом а Івановічам Раманоўскі цікавіўся адно толькі, паколькі яны ў сваёй дзейнасці стыкаліся зь Ів. Федаровічам. Жыцьцё а дзеяльнасць гэтых друкарскіх майстроў беларускіх жджэць яшчэ сваіх даследаваньнікаў.

хачу гэтым сваім артыкулам хоць крышку прычыніца да пашырэння веды аб трох менаваных у назове беларускіх друкарох.

У 1553 г. Іван Грозны загадаў „устроиti дом от своея царскія казны, идеже печатному делу строитися” (2)**). Гэтак кажа друкар Іван Федаровіч або Фёдараў***) у праслямове да маскоўскага Апостола 1564 г. пра пачаткі друкарства ў Маскве. Просьле гэтага аж у 1564 г., знач. за 10 год, вышла першая друкаваная кніжка ў Маскве „Апостол”. Р. ўважае гэны „дом” за друкарню і пытаецца, ці запраўды менаваны „Апостол” быў першай друкаванай кніжкаю ў Маскве. Я думаю, што німа什 ніякіх падставаў не ўважаець „Апостола” 1564 г. за першы маскоўскі друк. Калі-б перад ім было штось у Маскве надрукавана, дык гэта запісалі-б маскоўскія дзяякі. Што, што але статыстыка ў Маскве была пастаўлена добра. Гэта-ж татарская школа, у каторых усё чыста было палічына ѹ запісаны!****) З другога боку, нельга думачы, што 10 год складаі „Апостол”. Гэткае бэрзьдзіні ѹ маскоўскія пісары не пазавідавалі-б! Калі і ўважаець гэны „дом” за друкарню, дык адна реч загадаець, а другая загад споўніць. Шмат год магло праісьці, пакуль першая друкарня была канчальна ўладжаная.

Хто наўчыў Маскву друку? Р. ўважае, што Федаровіч і ягоны друкарскі сябра, Пётра Місцілавец, наўчыліся друкарства ў місыянара Ганса Міснгейма або нахш Ганса Богбіндэра, каторага ў 1552 г. прыслаў да Масквы данскі кароль Хрысьцян Ш. Хрысьцян сам быў рупатлівы лютэранін і спадзіваўся навярнуць на лютэранства маскоўскага цара. Пра гэта кароль выразыліва зацеміў у сваім лісіце да І. Грознага, што захаваўся дагэтуль. У Міснгейма была Біблія ды ўшчэ якіясь кніжкі, дзе былі выкладзеныя асновы рэфор-

**) Лікі ў дужках паказуюць бачыны кніжкі Раманоўскага.

***) У Маскве яго звалі Фёдараў, а ў Беларусі — Федаровіч.

****) Р., прывёўшы пагляды адных аўтараў, што першым друкам у Маскве быў Апостол 1564 г., і другіх, што й перад гэтым маскоўцы друкавалі кніжкі, і не падаўшы аргументаў гэтых другіх, ані дадаўшы сваіх, заяўляе, што ѹ навуковай літаратуры факт маскоўскіх друкаў перад 1564 г. можна ўважаць за ўстаноўлены (2). Гэтая заява тым больш выглядае дзіўной, што просьле аўтараў, даводзячых быцьцё маскоўскіх друкаў перад 1564 г., выдаў у 1889 г. сваю кнігу Каратаеў, каторому іхныя аргументы ня былі перакончочымі. Тоё, што, просьле спробы друку 1564 г., у Маскве друкарства началася толькі ў XVII ст., паказуе, што маскоўшчына ў XVI ст. ня была вырасшы да друкарства. Аргументам за быцьцё друкаў маскоўскіх перад 1564 г. магла толькі служыць — і гэта падаець Р. — дасканальная тэхніка „Апостола” 1564 г. Тымчасам, як пабачым, гэта сусім начай выясняеца.

мацыйнай веры, і кароль суліў разгледзеь гэтыя кніжкі разам із мітрапалітам, біскупамі і ўсім духавенствам і, калі-б сабор прыстаў на лютэранскую навуку, то Місынгейм надрукаваў-бы менаваных кнігаў колькі тысячаў экзэмпляроў маскоўскай моваю” (7). Гэтае сваё дапушчэнье Р. падпірае фактам, што маскоўскія цары давалі ставіць цэрквы Італьянцам. Але што іншае архітэктары, а што іншае місыянар, прысланы з выразылівай мэтаю навярнуць на пратэстанцтва Москву, тую Москву, што так падазравала ў гэрэзі ўсіх чиста чужнікоў, ня вылучаючы нат Грэкаў. Дзеля таго трэба згадзіцца із С. Салаўёвам, што кажа „Нельга паверыць, каб Іван пачучыў уладжанье друкарні чалавеку, прысланому яўна з мэтаю шырэньня пратэстанцтва”.

Дык хто-ж быў друкарскім вучыцелям Івана Федаровіча? Федаровіч не адзін друкаў маскоўскага Апостола 1564 г. Ягоным найбліжшым сябрам у друкарсьціве быў Пётра Мосьцілавец, восьжа Беларус ізь места Мосьцілаўля,*)) прадстаўнік народу, што ўжо 80 год друкаў свае кнігі**)) і каторы маў такога слайнага шырэцеля друкарства, як дохтар Пр. Скарына.

Апрача таго, Флетчэр, што жыў у Москве за сына Івана Грознага, Хведара, пішучы пра асьвету ў Маскоўшчыне, кажа, што яшчэ за Івана Грознага „з ягонага дазволу й зычэння прывезылі да Москвы з Польшчы друкарскую машыну й літары і заклалі друкарню”. Нельга думаць, каб Флетчэр памяшаў Беларусь, што тады звалі Літвою, з Польшчаю. Пра Беларусь тады добра зналі ў Москве і ўсюдых і зъмяшаць із Польшчаю альбо зь іншым гаспадарствам не маглі. Але польскай собскасцю друкарня не магла быць, Палякі ня мелі кірылічных літараў. Магчыма, што беларуская друкарня была перавезена перац польскі порт Гданск або Кенігсберг. Але сусім магчыма, што друкарня запраўды была вывезена з Польшчы. Мы ведаем, што ў восьмідзясятых а дзвецідзясятых гадох XV стг. Беларусы малі свае друкарні ў Кракаве. З пашырэннем беларускага друкарства ў самай Беларусі (пачынаючы ад прывезенай у 1520 г. з Прагі (Чэхі) да Вільні друкарні Скарынінай) гэныя друкарні на чужынё перасталі быць патрэбныя Беларусам, і друкарня магла быць прадана маскоўцам і вывезена з Польшчы. Але аднае друкарні мала, каб друкаваць, трэба яшчэ друкар, што

*)) Пр. Янчук: Нарысы гісторыі беларускай літаратуры, 39.

**)) „Трыодзь цвятная” — першая ведамая друкаваная кніжка беларуская, вышла ў 1483 г. ў Кракаве.

сам-бы друкаваў і наўчыў іншых рабіць у друкарні. Везьці друкарню бяз друкарскага майстры, ня маючи друкароў у сябе, рэч лішняя. Але-ж ведаем, што і беларускі друкар Пётра Мсьціславец апынуўся ў Москве. Мсьціславец найпраўдападабней і паехаў у Москву разам із друкарняю. Дыкжэ й Р. зазначае, што „імя найбліжшага (да Федаровіча) сябры ў друкарскай рабоце Пётры Мсьціслаўца таксама намякае на тое, што першыя спробы друкарскай работы ў Москве былі звязаныя із заходне-рускімі (чытай: беларускімі) друкарнямі” (7). Гэта пацьвярджаецца й тым, што „асабліва зырка выступае гэта сувязь, калі прыраўнаваць шрыфты першадрукай маскоўскіх (недатаваных) із выданнямі беларускіх друкарняў у першай палове XVI стг.” (там-жа). З гэтым згаджаецца й тое, што маскоўскі Апостол 1564 г. быў выданы з тэхнічна друкарскага гледзішча без заганы (2). „Каб выпусьціць такую кніжку, якую выпусьцілі ў 1564 г. Ів. Федараў і П. Мсьціславец, — трэ было доўга й пільна вучыцца друкарства” (9). Гэта-ж пацьвярджаюць і орнамэнты-прыборы таго-ж АПОСТОЛА. „Элемэнты, што складаюць застаўку... выпаўнілі дасканальнаяныя майстры. Шыроке лісце аканту чыста готычных хормаў вольна ўкладзена зь вельмі выдзержанай дэкоратыўнасцяй із роўнядным разуменнем разъмешчэння. Краскі, гранаты, садовіна — усё гэта мае пэўнае сваё месца і так прыродна, так зручна ўкладзена, што прыходзіш да вываду, што ўкладаў гэтыя застаўкі вельмі дазваны мастак, а выразаў — майстра зь вялікай тэхнічнай ведаю а ўменьням, майстра, што прайшоў даўгагоднюю сталую школу.”

„Ні ў якім прыпадку ня мог выпаўніць гэтыя маляванкі зь іх высокімі композыцыйнымі ды тэхнічнымі дасягненнямі хоць-бы й найлепшы майстра школы, што адно пачынала сваю дзеянасць. Рука дазванага, адолькава як і адважнага майстры чуеца ў усіх заломах лістоў а голяў, у штрыхаванью й накладанью яе і галоўна ў дэкоратыўнасці композыцыі ды выпаўненню рysунку”.

„Ня нашае заданье шукаць аўтараў гэтих композыцый. Але ўсё-ж такі, хто ж споўніў у Москве да Апостола 1564 г., надрукаванага Федаравам, маляванкі да клішаў, а хто самыя клішы зрабіў? Магчыма, што адно й другое зрабіў тыль самы майстра... Майстра тыль мусіў маць вялікае мастацкае й тэхнічнае дазванье а здольнасць. Звычайна — у Москве ў той час заняпаду культуры (калі ў друкары мусілі адтуль уцякаць і ратаўацца ад самасуду нездаволеных друкарствам Маскоўцаў) такіх выдатных майстроў шукаць сярод Маскоўцаў — лішняя рэч. Друкарства перад гэтым у

Маскве ня было, яно зъявілася адно за Грознага, калі прыехаў да Масквы Данец Місынгейм; дагэнуль вучыцца Маскоўцам ня было ў каго. Думаю, што майстры гэтых застаўкаў былі прыяжджомыя. Ці гэта быў Місынгейм альбо ягоныя сяброве — гэта пакуль што няма ведама. Ці, бо й гэта магчыма, гэтыя клішы або маляванкі да іх прывезылі з Галіцка-Польскай стараны".*) Што да „Галіцка-Польскай стараны”, дык такое дапушчэнне ні на чым ня было-б абапертае. А, як мы бачылі, учасьце Місынгеймава таксама адпадае. Застаецца адно, на што ёсьць шмат падставаў, што мастаком маляванкаў а майстрами клішай былі Беларусы. У Беларусі ўжо у першай чэцьверцы XVI ст. гравюры выданыя Скарыйніх ня ўступаюць найлепшым нямецкім**). Маглі быць клішы прывезеныя зь Беларусі, а мог іх і ў Маскве зрабіць Пётра Мосьцілавец. І эты мусіў быць выдатным майстром друкарскім, калі пасыльей, просыле свае працы ў Заблудаўю, ён тэхнічна арганізуе ў Вільні вялізную друкарню дому Мамонічаў, што размахам свае дзеянасьці перайшла друкарню Скарыйніну.

Дык друкарскім вучыцелям Івана Федаровіча быў Беларус Пётра Мосьцілавец. Наагул, як з усяго відаць, закладнікамі маскоўскага друкарства, ня толькі ў 1564 г., калі спроба скончылася ўцекамі друкароў да Беларусі, але й пасыльей, у XVII ст. былі Беларусы. Рабілі гэта Беларусы ня дзеля прыязні да Масквы, з каторай Беларусь блізу бязупыну ваявала, але дзеля заработка. Дэспоты барбарскай Масквы, пачуўшы патрэбу асьветы, шчодра плацілі прыяжджомым культуртрэгерам. Федаровіч піша: „царь повеле от своея царскія казны нещадно давати от своих царских сокровищ делателем: Николы Чюдотворца Гостунского диякону Ивану Федорову да Петру Мстиславцу, на составление книг печатному делу и к их успокоению”. Але, як Максіму Грэку і чысьленым іншым прыяжджомым культуртрэгерам, Мосьціслаўцу заработка у Маскве ня ўдаўся. Супроць друкароў узънялася злосць маскоўскіх „начальник и священноначальник и учитель”, вось-жа спачатку ня чэрні, каторая пра друк магла ня ведаць, але маскоўскай інтэлігенцыі, каторая падвучыла цёмную масу, вінавацячы друкару ў гэрэзі ѹ чарапіцтве (10). Прыпомнем, што ў Маскоўшчыне, як і на Ук-

*) М. Макаренко: Орнаментация украинської книжки XVI-XVII ст., Кіев 1926, б. 46-47.

**) Д. Генин: Графика. (Очерки по истории изобраз. искусства Белоруссии), 86.

райне, вытварыўся пагляд, што сярод Беларусаў мноства чаравіні-коў. Такі пагляд быў ад найдаўнейшых часоў, яшчэ Усяслаў Палацкі XI стг. слыў чарадзеям. У Украінцаў ё нат прыказка „що літвин, то чарівник”. Друкарэ мусілі ўцякаць „в Літву”, зн. да Беларусі.

Скуль паходзіў Іван Федаровіч? За першым Калайдовічам і Р. ўважае, што Федаровіч „быў родам із Масквы альбо зь мясцовасцяў да яе блізкіх”, бо даунейшыя друкарэ зазначалі свае паходжанье ў перадмовах а праслямовах, а Федаровіч у іх завець сябе „Масквіцінам”. У Беларусі адылі ўсіх жыхараў Маскоўскага гаспадарства звалі Масквіцінамі, якімі яны й былі з гледзішча палітычнага. Дзеля таго тут „Масквіцін” нічога не даводзе. Р. кажа „Дагадкі іншых біографаў Федаравых, што ён паходзіў із сяла Гостуні, Ліхвінскага павету, абапертыя няма ведама на чым” (3). Праўда, мы мала ведаем, на чым яны абапертыя, але штось, здаецца, можна ўказаць. Іван Федаровіч быў дыяканам у крэмлеўскай царкве Міколы Гостунскага ў Маскве. Звалася царква Нікольско-Гостунскай дзеля таго, што ў 1505 г. да яе перанесьлі абраз сьв. Міколы із сяла Гостуні, Ліхвінскага пав. Як бачым, ё некаторая сувязь. Магчыма, што біографы, выводзячыя паходжанье Федаровіча з Гостуні, малі яшчэ іншыя на гэта даныя. З'вернем увагу, што не адно Мсціславец, але і Федаровіч, уцёк із Масквы да Беларусі ў часе вайны Беларусі з Масквою, так званай у расійскіх гісторыкаў вайны за Лівонію. Уцяклі яны, відавочна, із згоды беларускай улады, бо былі добра прынятыя гэтай уладаю. Гэтак ня ставяцца да непрыяцеляў у часе вайны. Калі згадзіцца, што Федаровіч паходзіў з Гостуні, Ліхвінскага пав., тады справа робіцца зразумелай. Заходняя часць Ліхвінскага пав., разам із м. Ліхвінам, яшчэ дагэтуль належала да этнографічнай прасторы беларускай*), належыла, ведама, і ў XVI ст., дарма што палітычна ўжо належыла да маскоўскага гаспадарства. Прыпомнем, што яшчэ ня шмат прайшло часу ад прылучэння да Масквы ўсходніх тэрыторый беларускіх. Разанскае княства, што ўвесе час ходалася з Масквою, было ёю зыліквідавана толькі ў 1520 г. Крыху раней былі ёю заваяваны ў Беларусі княсты Вярхоўскія (лежачыя ля вышній Акі а вышній Дзясны). Свядомасць жыхарства свае нацыянальнае апрычонасьці ад Масквы мусіла быць жывая, калі яшчэ ў XVII

*) Гл. „Опыт диалектологической карты русского языка в Европе” Маскоўскае Дыялект. Комісі.

стг., за Самазванцаў, яны, як Вярхоўскія землі, так і зямля Разанская, адлучыліся ад маскоўскага гаспадарства. Вось-жа беларускай нацыянальнасцяй Федаровіча выясняецца прыхільнае да яго становішча беларускай улады. Што Іван Федаровіч ня прыяў Маскве, відаць із таго, што пасльей, прыехаўшы з Астрога ў Львоў, ён бярэцца адліваць гарматы, з каторых на вайне малі страляць у Маскоўцаў (тады была вайна з Москвой).

Пасол М. Гарабурда. Здаецца, можна дапусціць, што калі ня зь першым друкам у Москве, дык прынамся з уцекамі друкароў „да Літвы” маў дачыненьне беларускі (Вялікага Княства Літоўскага) пасол да Москвы, Міхал Гарабурда. Гэты дазваны пасол, неадноўчы бываючы ў Москве, мусіў знаць Москву а ейных людзёў. І пагатое мусіў знаць інтэлігентнага Беларуса Івана Федаровіча, ды-якона Мікольска-Гостунскай царквы ў крамлю. Ведаем, што Гарабурда, будучы праваслаўным, хадзіў да царквы ў Москве. Калі яны ня былі ўперад знаёмыя, то Федаровіч пэўне бачыў беларускага пасла ў царкве і звярнуўся да яго патрабуючы ўцякаць із Москвы да Беларусі. Пасярэднікам мог быць П. Мсьцілавец, каторага пасол Гарабурда напэўна знаў. Ведама таксама, што Гарабурда спаўняў у Москве некаторыя прыяцельскія паручэнні сваіх суграмадзян, што рупіліся пра друкарскія справы. Гэтак князь Касцянін Касцянінавіч Астроскі, зьбіраючы адусюль (і заграніцу — у Сэрбіі, Баўгарыі, Константынополю) розныя выданыні Біблі, каб, прыраўнаваўшы, надрукаваць новае папраўлене выданье, звярнуўся таксама да Гарабурды з просьбаю, дастаць яму ў Москве Генадзіеву Біблю. І Гарабурда яе дастаў у Івана Грэзлага (36).

Можа пра знаёмства Федаровіча з Гарабурдаю съветча і тое, што прыяцелям Федаровічавым быў Цімох Міхайлавіч служэбнік М. Гарабурды. Гэтamu Цімоху Міхайлавічу Федаровіч, жывучы ў Астрозе, дaeць паручэннне спагнаць свой доўг із віленскага мешчаніна Якава Максімовіча.

Тое, што, уцякаючы з Москвы, друкары маглі забраць із сабою матрыцы літараў, колькі кніжак надрукаванага Апостола, а Федаровіч і сваю радзіму, таксама съветча, што не абышлося без помачы ўплывовых людзёў. А гэтая помач найлягчэй магла прысьці ад пасла Гарабурды.

Мсьцілавец і Федаровіч у Беларусі. Уцёкшы з Москвы, нашыя друкары, хіба пры помачы таго-ж пасла Гарабурды, перайшлі маскоўска-беларускую граніцу і прыехалі да сталіцы Беларусі Вільні.

Тут у тым часе быў Вялікі Сойм. У Вільні друкары, праўдападобна таксама з помачай Гарабурды, звярнуліся да Кашталяна Віленскага і Вялікага Гатмана Вялікага Княства Літоўскага Грыгора Ходкевіча. Гатман Ходкевіч яшчэ ўперад маніўся закласці друкарню; дзеля таго яму гэтыя друкары вельмі згадзіліся, і ён прыняў іх. Было гэта на пачатку 1566 г. Ходкевіч не пажалеў вялікіх грошы на ўладжаньне друкарні ў сваім двару Заблудаўю (ля Беластоку). Друкаром ён плаціў таксама шчодра, пра што неадноўчы з падзякаю ўспамінае Федаровіч. Па якімсь часе Ходкевіч падараваў Федаровічу сяло.

Быцьцё ў Заблудаўю было найшчасліўшым часам у жыццю Федаровічавым. Недарма ён так шчыра ўспамінае Ходкевіча і па яго съмерці.

Тут, у Заблудаўю праявіўся і ад'емны ўплыў Федаровічаў. Ходкевіч згодна з паглядамі, пануючымі ў Беларусі ад часу Скарыны, маніўся выдаваць рэлігійныя кнігі ў мове беларускай. Іншага пагляду быў Федаровіч. У маскоўскім гаспадарсьціве, дзе ён пражыў да 1564 г., ня толькі ня было кнігаў у мове беларускай, але й наагул ня было ў мове народнай, знач. і ў маскоўскай. А малапісъменныя маскоўскія перапісанынікі нарабілі гэтулькі абмылаў перапісуючы, што нельга было разабрацца, дзе тэкст добры, а дзе запсаваны*). Бачачы такую шкоду ад аднаго перапісаныня, Федаровіч баяўся, што ад перакладу шкода будзе яшчэ большая, і пераканаў Ходкевіча друкаваць царкоўна-славянскай моваю.

Гатман Ходкевіч маніўся шмат надрукаваць кнігаў, але надрукаваныя ў Заблудаўю былі толькі Вучыцельная Ванэля і Псалтыр із Часаслоўцам. Сталася гэта, відавочна, ня дзеля таго, што ў 1569 г. П. Мосьцілавец пакінуў Заблудаўе (па кароткім часе бачым яго ў друкарні Мамонічаў у Вільні). Былі гэтага іншыя прычыны. Вунія з Польшччаю, каторай гатман Ходкевіч быў заўзятым праціўнікам, сталася ў 1569 г., а асноўная зьмена ейных умоваў на карысць Беларусі зроблена была адно пасльей — у 1588 г. І матаў'яльныя справы Ходкевічавы папсаваліся. Дзеля таго, зънемарашчаны, ён пастанавіў зыліквідаваць друкарню, а Федаровічу пазычыў заняцца ралейніцтвам у падараваным яму дварэ.

*). Як ведама, Маскоўцы ў гэтым самі і не разабраліся. Ім давялося чакаць сто год, калі за патрыярхі Нікона і цара Аляксандра Міхайлавіча паправілі ім тэксты бағаслужбовых кнігаў запрошаныя ў Москву беларускія а Украінскія наўчоныя. Гэтая паправа адылі выклікала стараверскую гэрэзь.

Федаровіч у Львове. Але Федаровіч не захацеў растаца зь любым яму заняткам. Ён „збраў усю сваю маемасць, друкарскую снасьць а снадзівы, часьць надрукаваных кніжак і, разам із сыномі, падаўся да Львова” (18).

У Львове Федаровічу не пайшло так лёгка зь мэцэнатам, як гэта было ў Беларусі. Але ён сюды прыехаў із вялікай сваёй маемасцяй, што зарабіў у Заблудаўю. Пра гэта піша сам Федаровіч у перадмове да львоўскага Апостола 1574 г. Ён тут кажа, што, калі ён жыў у Заблудаўю, то „багацьця да яго многа прыплывала”. Ён ня толькі „усякімі патрэбамі быў здаволены”, але й дастаў ад Ходкевіча „немалое сяло”. Выяжджаючы із Заблудаўя, ён гэнае չяло прадаў. Пра заможнасьць Федаровічаву, калі ён жыў у Заблудаўю, съветча ё тое, што віленскі мешчанін Я. Максімовіч быў яму вінен за купленыя напавер кніжкі 262 капы гроши літоўскіх (за іх можна было купіць болей як 130 кароваў). Апрача таго, пятнанцать коп гроши літоўскіх пазычыў Федаровіч заблудаўскаму протопопу Нестару і, адно па съмерці Федаровічавай, ягоны сын дaeць пачучэнне спагнаць гэты доўг із Нестара. Калі Федаровіч выяжджаў із Заблудаўя, ён не съпяшаўся спагнаць гэтыя гроши ў протопопа, — відавочна, бязь іх мог абысьціся. Дык няма дзіва, што Федаровіч гэтак канчае сваю перадмову да львоўскага Апостола: „Хто будзе чытаці гэтую кнігу, няхай дасьць падзяку даўцу ўсяго добра Госпаду Богу, а яго міласці пану Грыгору Аляксандравічу Ходкевічу вечная памяць... потам-жа сынам яго міласці пану Андрэю Грыгоравічу Ходкевіча, пану падстолему вялікага княства Літоўскага, старасьце Магілеўскаму, і яго міласці пану Аляксандру Грыгоравічу Ходкевіча, старасьце Горадзенскаму, дзяржавіцы Менскаму хай просіць душэўнага спасеньня а даўгіх год здароўя, бо ад іх прышла такая карысць” (21). У тэй-же кнізе Федаровіч надрукаваў гэрб Ходкевіча. За вялікія гроши можна было ўладзіць вялікую друкарню. Калі пасьльей гэтую друкарню Федаровіч залажыў. Жыду Якубовічу, дык львоўскае брацтва зь біскупам Г. Балабанам адно зь вялікай натугаю сваіх сяродкаў, пры закліках вышшае царкоўнае ўлады (гл. лісты біскупа Гедзёона Балабана і грэцкага патрыярхі Феафана да львоўскіх праваслаўных вернікаў) магло выкупіць гэтую друкарню із закладу (19-20).

Калі друкарня была гатова, дык на друк кніжак і на арганізацію іх продажы пазычылі Федаровічу гроши колыкі львоўскіх мяшчан а святароў. Даўжбіт Федаровіч забяспечыў гроши пазычэннікам на сваёй друкарні.

Першая кніжка на Украіне „Львоўскі Апостол” была надрукувана ў 1574 г.

Федаровічу памагае Грынь Івановіч. Федаровічу ў Львове памагаў ягоны вырослы сын Іван; ён быў апраўнікам. Апрача таго, з Федаровічам прыехаў із Заблудаў іншы Беларус, Грынь Івановіч.**) Яго Федаровіч аддаў у Львове ў навуку да маляра Лаўрына Філіповіча і два гады плаціў за навуку. Грынь Івановіч наўчыўся малярства, сталярства, разъбарства а выразаньня літараў; сам Федаровіч наўчыў Івановіча друкарства. За гэта Грынь Івановіч абавязаўся не рабіць без дазволу Федаровічавага нікому літараў да друку і ня ладзіць друкарні. У іншым рамясьціве, як малярства, сталярства, альбо выразаньня чаго іншага на кове (мэталю) Івановіч быў вольны (26).

Беларускія друкары ўв Астрозе. У 1575 г. Федаровіч ізь Львова пераяжджае да Астрога да князя Касцянціна Астроскага. Ра зам ізь ім паехаў і Грынь Івановіч.

Астроскі заказаў ім надрукаваць Біблю. Да друку такое вялікае кнігі патрэбныя былі меншыя літары, чымся тыя, якімі друкаваў Федаровіч дагэтуль. Новыя літары нарэзаў Грынь Івановіч. Не малая была гэта работа, бо Астроская Біблія была надрукавана шасьцьцю шрыфтамі, у тым ліку адным грэцкім. Шрыфт да назоўваў быў узяты зь віленскай друкарні Мамонічаў. Харашынёю шрыфтаў і цэлай друкарскай тэхнікою Астроская Біблія ня ўступала найлепшым выданьням эўропскіх друкарняў таго часу (41).

Ізоў у Львове. Па надрукаванью Бібліі князь Астроскі ня даў болей друкарскай работы нашым друкаром. Яны пабылі яшчэ кароткі час ув Астрозе, а тады пераехалі да Львова, манючыся там далей займацца друкарствам. Грынь Івановіч выразаў Федаровічу адзін шрыфт і пачаў рэзак другі, але тут, ці то з тугі па бацькаўшчыне, ці ўважаючы, што Федаровіч яму мала плаце, Івановіч пакідае Львоў і пераяжджае да Вільні да друкарні Мамонічаў. Тут ён выразаў Мамонічам два шрыфты.

Выезд Гр. Івановіча разьбіваў пляны Федаровічавы. З Астрога ён выехаў не такі багаты, як із Заблудаў. „Астроскі, мабыць, заплаціў яму за работу болей кнігамі, чымся гатовымі грашмі” (42). Апрача таго, Федаровіч узяў у Астроскага кнігі на продаж напавер, зн., маў яшчэ доўг Астроскаму. Федаровіч ня маў гроши адкупіць

**) Грынь — здрабнелае імя ад „Грыгор”. Ад імені „Грынь” паўсталі прозвішчы „Грынъко”, „Грыневіч”, „Грынкевіч”.

закладзеную Якубовічу друкарню, рок (срок) выкупу каторай ужо зышоў, і Якубовіч вымагаў сумы ўтрайа большай, чымся сам даў. Заставалася толькі закладаць новую друкарню і рэзаць да яе шрыфты. Ён пазваў у суд Івановіча за тое, што гэты, паехаўшы да Мамонічаў, узрушыў ізь ім умову. На судзе яны пагадзіліся і зрабілі новую умову. Гр. Івановіч абавязаўся не рабіць нікому, апрача Федаровіча, шрыфтаў і ня ладзіць друкарні. Калі-б Івановіч умову ўзрушыў, ён мае даць суду 500 злотых і такую-ж суму Федаровічу ды, апрача таго, зъярнуць усі страты. Федаровіч абяцае даць Івановічу дакончыць той шрыфт, што ён пачаў рэзаць, і заказаць яму другі. Калі-б Федаровіч гэтага ня споўніў, то мае заплаціць Івановічу а суду па 500 зл.

Але ўсё-ж такі Федаровічу ня стала гроши на ўладжанье но-вае друкарні. Дзеля таго ён кідаецца на іншае прадпрыемства — адлівае гарматы, што былі тады так патрэбныя ў часе вайны з Москвою.

Памер Іван Федаровіч 5 (15? — М. Пр.) сънежня 1583 г.

Друкарская спадчына. І жывучы на Украіне, у Львове й Астро-зе, Федаровіч быў у жвавым контакце гандлёвым а прамысловым друкарскім із рознымі беларускімі местамі — Вільняю, Слуцкам а іншымі. Друкаваныя ім кнігі царкоўна-славянскай моваю маглі разыходзіцца ўсюды, дзе гэтая мова ўжывалася ў царкве. Дзеля таго ў Беларусі ведалі пра Федаровічаву дзеяльнасць а пра ягоныя прадпрыемствы. Дзеля таго-ж па съмерці Федаровічавай, часць ягонага друкарскага спадку была прывезена да Беларусі. Сталася гэтак: львоўскія пазычэннікі Федаровічавы забралі за доўг па яго съмерці недакончаную ім новую друкарню; ад іх друкарню адкупілі Мамонічы і перавезьлі да Вільні да свае друкарні. Яны-ж ад тых пазычэннікаў купілі часць недадрукаваных экзэмпляроў Астроскае Біблі.

Па съмерці Івана Федаровіча Грынь Івановіч, хіба, таксама зъярнуўся да Беларусі.

Як сказана вышэй, першую сваю львоўскую друкарню Федаровіч залажыў Якубовічу за 411 злотых польскіх. Гэты хацеў за яе цяпер 1500 зл. Але дарма! Знайшліся купцы, што хацелі ў яго купіць і вывезьці да Москвы, ведама, каб добра зарабіць. Львоўскі япіскап Гедзееон Балабан піша ў сваім лісьце „Знайшліся таковые купчикове, хотевши оные усе матрецы и приправы друкарские купити, а до московское земли з панств əго королевске милости

вывезти, скарб особливый загубити, з шкодою немалою церквам". Япіскап Балабан заплаціў собскімі грашмі Якубовічу 1500 злотых, а пасьлед ужо адзержыў ізъ вялікімі цяжкасцьцімі гэтую суму ад Львоўскага брацтва. Гэтак была закладзена сталая друкарня ў Львове пры Стаўрапігійскім Інстытуце, тая друкарня, што згуляла вялікую культурную ролю ў гісторыі Украіны.

З усяго менаванага бачым, што Беларусы былі закладнікамі друкарства на Украіне і пачалі яго сваймі вялікімі коштамі.

M. МУСОРГСКІ

У вельмі цікавым артыкуле „Беларуская народная песня ў творсыцьве выдатных композытараў”*) Мікола Куліковіч спыняецца на тым нам важным факце, што нашымі песнямі захапляемся не адны мы, але й шмат хто із славутых чужнікоў-музыкаў. Я хачу спыніцца на Мадэсту Мусоргскім. Адзначыўшы сусім відавочнае быцьцё нашых песняў і ў гэтага съветнага майстры музыкі, асабліва ў опэры „Барыс Гадуноў”, сп. Куліковіч пытаеца: „Як і колькі знаў беларускую песню геніяльны расійскі композытар Мадэст Мусоргскі — пытаньне, яшчэ зусім някранутае ў гісторыі музыкі, але можна здагадавацца, што Мусоргскі так ці накш вычуваў яе і можа мімаволі адчуваў ейныя ўплывы”...

Я хачу дадаць тут некаторыя факты. Якраз перад другой съветнай вайною адным із савецкіх выдавецтваў была выпушчана кнішка пра жыцьцё й творства Мусоргскага; кнішка так і звалася „Мусоргскі”. Гэтую кнігу я быў нажыў, але, жаль, пакінуў у Бацькаўшчыне разам із сваёй бібліотэкаю, калі стаяла пытаньне, што браць, кнігі ці кавалак хлеба... Ня памятую цяпер і аўтара гэнае працы, але здаецца нейкі Ельцоў. Я ўважліва прачытаў гэную кнігу колькі разоў, бо яна мяне зайнтрыгавала із самага пачатку. У ёй досыць драбязна прыводзіцца жыцьцяпіс слайнага композытара. Дзед ягоны эміграваў із задзіночанага беларускага гаспадарства („Літвы”) ў Пскоўшчыну. Прозвішча ягонае было **Мусорга**. „Мусоргскі” сталася пасьлед, здаецца за жыцьця бацькі. Да перасялення ў Пецярбург, Мусоргскія жылі ў Пскоўшчыне на паграніччу з гістарычнай Беларуссіяй. Тут Мусоргскі й выгадаваўся сярод селявой дзяятвы. Гэткім парадкам, Мусоргі, перасяліўшыся зь гіста-

*) Гл. „Веда” зь ліпня-верасьня 1951 г.

рычнай Беларусі, апнуліся ў беларускай-жа Пскоўшчыне. Было-б дзіёна, каб музыцкая натура Беларуса, жывучага сярод беларускай стыхіі, не захапілася тымі прыгожымі беларускімі песнямі, като-рыя бяссумлеву пяялі вечарамі на прызьбе селавыя дзяўчата. За-чёмім, што нат чужы нам Пушкін узяў беларускі варыянт казкі пра рыбака і залатую рыбу.

Марцін Люціч

Др. Я. Станкевіч

НЕКАТОРЫЯ ПРАЎНІЦКІЯ ТЭРМІНЫ БЕЛАРУСКІЯ.

КОЛЬКІ СЛОВАЎ АД АЎТАРА

Заданьням аўтара гэтага артыкулу было дасъледаваць некаторыя тэrmіны праўніцкія, як із гледзішча іх значанья, так із гледзішча іх беларускасці й магчымасці ўжыванья цяперака. Асно-ваю артыкулу паслужыла часць тэрмінаў Статуту Літоўскага 1588 г. Выпісаўшы іх ізь перадруку гэтага Статуту ў І. Лаппы (Коўня 1938), я прыраўнаваў іх да такіх-жа тэрмінаў дасъледава-нага мною „Аль кітабу” Беларускага Музэю Івана Луцкевіча ў Вільні, што было важна дзеля сучаснасці яго із Статутам 1588 г. і народнасці ягонае мовы. Гэткім парадкам побач маєм трады-цыйную літаратурную мову беларускую Статуту і беларускую мо-ву народную „Аль кітабу”. Адлі я прыраўнаваў выпісаныя тэрміны да такіх-жа ці блізкіх да іх тэрмінаў і звычайных словаў цяпераш-ніе беларускае мовы народнае, карыстаючыся слоўнікамі Насовіча-вым, Краёвым Слоўнікам Ігуменшчыны („Чэрвеншчыны”) Шатэрні-кавым а Краёвым Слоўнікам Віцебшчыны Касьпяровічавым, а рэд-час і сваймі запісамі. Каб чытар мог пераканацца, у чым пераканаўся я, я шчодра прывёў прыклады ў проказях ізь менаваных жа-ролаў. Ані Статут 1529 г., ані вяліzmанны стараактавы матар’ял мне ня быў прыступны, а дзеля нястачы часу я ня мог выкарыс-таць і ўсяе тэрмінолёгіі Статуту 1588 г. Узяць пэўны тэрмінолёгіч-на-праўніцкі матар’ял із прыступных мне слоўнікаў і лексыкальных артыкулаў і тым павялічыць колькасць тэрмінаў у разы тро-ча-тыры было-б работаю сусім лягкой супроцы тae, што зроблена гэт-та, але й гэтага я не зрабіў зь дзвюх прычынаў: першае, усё нястача таго-ж часу ў умовах майго падарожніцкага жыцця; другое, што артыкул і так неўспадзеўкі разроссяся і з большым матар’ялам ня мог-бы быць цяпер надрукаваны. Адно ў канцы работы я „пад-

сыпай” крышку таковых тэрмінаў, пэўных а ведамых, рэдчас дзеля часу не дадаючы да іх мэтрыкі, каторую лёгка знайсьці ў іншым месцу і каторая будзе паказана ў майі агульным слоўніку беларуска-маскоўскім, што гатую да друку.

Як кожная тэрмінолёгічная праца вымагае дэзвюх спэцыяльнасцяў — моваведнае й спэцыялістага з дане галіны веды, так і тэрмінолёгія праўніцкая. Дзеля таго, дасьледаваўшы ўвесь матар'ял, я з усім чиста, як із тымі тэрмінамі, у значаньню якіх сумляваўся, так ізь бяссумлеўнымі мне, зъвярнуўся рады да гісторыка права проф. Лява Акіншэвіча, ад якога адзержаў істотную помач, за што гэтта выказую яму найшчыршую падзяку; безь ягонае помочы артыкул гэты ня толькі ня быў-бы тым, чым ёсьцека, але, можа, і сусім ня быў-бы.

Навуковы падыход да працы вымагаў паказаць, скуль слова выпісана, або дзе яно запісана, рэдчас адно й другое разам. Паказаныне месца запісу або выпісу слова, паставленае ля самога слова паказуе толькі, скуль слова ўзята, а то-ж паказаныне, паставленае за перакладам слова, ня толькі паказуе, скуль слова ўзятае, але й тое, што яно ў сваім жарале — слоўніку перакладзена так, як пададзена ў гэтым артыкуле. Паказаныне месца запісу або выпісу, паставленае за прыкладам — проказяй, паказуе, скуль узятая проказь. Паказаныні на розныя жаролы таго самога слова адлучаны пунктам із коскаю (;), а паказаныні на розныя мясцовасці, зь якіх слова лучыла ў тое самое жарало, адлучаны коскаю (,). Ведама, пашырэныне слова большае за месца ягонага запісу і звычайна абымае ўсю або прынамся бальшыню прасторы беларускае мовы.

Артыкул гэты мае наўвеце вылучна лексыкальны бок мовы, дасьледаванынікі фонэтычных а граматычных асаблівасцяў беларускае мовы з'вернуцца беспасярэдне да жаролаў а, з другога боку, пажадана, каб, пазнаючы беларускія праўніцкія тэрміны, чытар не пісавуў свае мовы барбaryзмамі, што рэдчас сустракаюцца ў жаролах, скуль браныя прыклады; дзеля таго, ня толькі ўсі прыклады пададзены подле сучаснага правапісу, але й дзе-ня-дзе, у радкіх прыпадках чужыя слова або хормы замененія сваймі літаратурнымі. Робячы гэтак, я, казаў той, бяру прыклад із Маскоўскае Дыялектолагічнае Комісіі, што ў сваім „Очерку русской диалектологии” (Масква 1915.) беларускія прыклады падаець у форме маскоўскай з выняткам, ведама, асаблівасці, на якую прыклад прыводзіцца. Гэткі спасаб (Комісіі), знаёмячы чытара з аднай а-

саблівасцю беларускае мовы, прыяў забываньню ім асаблівасцяў іншых. Валей спосаб, ужыты ў гэтым артыкуле, пры ім чытар толькі вучыцца.

Наапошку не магу ня выказаць свайго захаплення Статутам Літоўскім. Чым балей чытаеш гэту вялікую памятку беларускага права, тым балей яе разумееш а цэніш. Ужо пры дас্যедаванью аднае мовы Статуту чуешся ў высака культурнай атмосфэры, а што-ж казаць пра зъмест. Пра наш Статут напісаны гара працаў, але да іх сярэдні чытар ня мае прыступу. У падручніках сярэдніх школаў кожацца пра Статут Літоўскі колькі словаў высокая ацэны, тады падаецца колькасць разъдзелаў і артыкулаў, з чаго вучанынік надта мала мае. Дзеля школы і сярэдняга чытара беларускага наш час станаўко дамагаеца апрацаваньня Статуту з гледзішча, апрача праўніцкага, яшчэ з нацыянальна-палітычнага, культурнага й гуманітарнага. Хто гэта зробе?

Часыць разгледжаных тэрмінаў карысна й трэба ўжываць у цяперашній беларускай мове літаратурнай. Гэткія тэрміны ў артыкуле пазначаны зоркаю. Засталыя, не пазначаны зоркаю, тэрміны або ня могуць быць ужываны цяперака, або аўтар узьдзержыўся што да выказаньня з гэтага гледзішча пра іх свайго пагляду.

Аўтар

У Рэгенсбурзе,
1.5. 1948.

СКАРАЧЭНЬНІ Мястковасці.

Ар. — сяло Арлянты, Краўскае вол., Ашмянскага пав.	Лпл. — Лепельскі п.
Аш. — Ашмянскі павет.	Н. — Наваградзкі п.
Беш. — Бешанкаўскі п.	Пархв. — Пархвенава ля Докшицаў, Вялейскага пав.
Вял. — Вялейскі п.	Пруж. — Пружанскі п.
Віл. — Віленскі п.	Пц. — Полацкі п.
Віц. — Віцебскі п.	Сян. — Сянскі п.
Выс. — Высачанска п.	Ск. — Сакольскі п.
Войст. — Войстамская вол., Вялейскага п.	Смл. — Смаленскі п.
Дз. — Дзісенскі п.	Ст. — сяло Старына, Ігуменскага пав. Словы ўзятыя з Краёва-
Лёз. — Лёзенскі п. (Лёзна).	

га Слоўніка Чэрвеншчыны Шатэрнікавага.

Сур. — Сураскі п.

Сымл. — Сымілавіцкі п.

Сып. — Сыпягліца, Вішнеўскае вол. Вялейскага п.

Чаш. — Чашніцкі п.

ЛІТАРАТУРА

Аль кітаб, Кіт. — Аль кітаб Беларускага Музэю Йв. Луцкевіча ў Вільні.

Гсл. — Гарэцкі М.: Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік, Вільня 1921.

Кіт. — гл. Аль кіт.

Ксл. — Касьпяровіч М.: Краёвы слоўнік Віцебшчыны 1927г. Перад гэтым скарачэннем звычайна паданы скарочаныя назовы паветаў (раёнаў) Віцебскае акругі, а перад імі поўныя назовы сёлаў або местачкаў.

Нк. — із запісаў М. Нікіфараўскага ў Віцебшчыне.

Нсл. — И. Носович: Словарь белорусского наречия.

Ст. акты. — старыя акты.

Стт.— Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 г. ў перадруку І. Лаппы, Коўня 1938.

Шсл. — Шатэрнік М.: Краёвы Слоўнік Чэрвеншчыны, Менск 1929.

Фрсл. — Станкевіч Я.: Маленькі маскоўска-крывіцкі слоўнічак фразэолёгічны, менскае выданье 1944 г.

Лікі ўсюдых паказуюць бачны.

Адныя лікі, бязь літараў паказуюць бачны Статуту 1588 г. ў перадруку Лаппы..

ПАЯСЬНЕЊНІ.

аднр. — дзеяслоў аднаразана трываньня.

безас. — дзеяслоў безасабоўы.

гл. — гля, глянь.

зб. — зборны.

зв. — зваротны дзеяслоў.

зъм — зъменшаны, здрабнелы.

ж — жаноцкі род.

м. — мужчынскі род.

нв. — дзеяслоў наваратны („многократный”).

пр. — прыраўнуй.

прыг. — прыгаворка.

прык. — прыказка.

прыс. — прыслоёе, прыгаворка.

прыт. — прытарнаванае.

пркл. — прыкладам.

прс. — прыслоёе (грам.).

ск. — дзеяслоў скончанага трываньня.

суп. — супольнага роду.

тм. — там-жа.

Лік 1 пры дзеяслове паказуе, што ў васнове яго ёсьць е (пркл. чытаеш, чытае, чытаем, чытае-це).

Лік 2 пры дзеяслове паказуе, што ў васнове яго ёсьць і (пркл. носіш, носім, носіце).

— паказуе, што часьць слова
прапушчана.

* пазначаныя слова, што,
подле аўтара, трэба ўжываць у
цяперашній беларускай мове лі-
таратурнай.

ПАРАДАК БЕЛАРУСКАЙ АБЕЦАДЫ

а,	я,	б,	в,	г,	г,
х,	д,	э,	е,	з,	дз,
ж,	дж,	і,	й,	ы,	
к,	л,	м,	н,	о,	ё,
п,	р,	с,	ш,	т,	у,
ў,	ю,	ф,	ц,	ч,	ь,

абавязаваць,* -зую 1, ск. абавязаць, -жу 1, — абяз -ывать -зать
Ніл. 350. Абавязую цябе словам. Тм. Абавязаў мяне канечне пры-
сьці да сябе. Тм. Зв. **абавязавацца**, ск. абавязацца — обяз-ываться-
аться. Тм. Як абавязуешся, абавязаўся, так і павінен зрабіць. Тм.
абавязаны* — обязанній. Тм. Ты абавязаны гэта зрабіць яму. Тм.

абавязак* -зу — обязанність. Ніл. 350.

Прыклады із Статуту: Будуць лі на лісьцех дзельчых паложа-
ныя якія абавязкі, заруکі а няўзрушањню таго дзелу, кожны подле
свайго абавязку з рассудку праўнага заплаціі вінен будзець. 370.
Таковымі апісы абавязаліся. 321. Маюць досыць чыніці, чаго ся
ацец іх абавязаў. 309. Абвязаўся лістом сваім. 220. Калі ся пад-
дасыць пад тое і абвяжаць, тагды прэд ся воны пазваны наперад
будзець яму павінен усправядлівіціся. Тм.

абарона,* -ы — заштита. Шсл. Ламачыну якую вазьмі — і то
будзе абарона. Ст. Ого, у Немцаў вялікая абарона! Ст.

абаронны* — охранительный, оборонительный. Ніл. 351. Аба-
ронны мае ліст. Тм. **абаронна**, прс. — в оборонительном положе-
нии. Тм. Стой абаронна. Тм. Абаронна жывець. Тм.

абаронык, -а, ж. **абаронніца**, -ы-защитн-ик, -ица. Ар.

абіраць, -аю 1, ск. абраць, абяру, -рэш, — избирать. Ніл. 347.
Абіраць, абраць галаву, бурмістру, старасту. Тм. **абраны*** — из-
бранный. Ніл. 352. Абраны галава, стараста. Тм. **абраньне**, -я —
избрание. Тм. Абраньне галавы старасты. Тм. Нав. **Абіраньне**, -я.
абранец, -нца — избраннык, любимец. Ніл. 352. Абранец панскі.
Тм. Гэта-ж твой кахраны абранец зламіў нож. Тм. Абранцу свайму
ўсё пазваляе рабіць. Тм.

Із Статуту: Маюць высылаці, прамежку сябе на то абраўшы,
дзявюх асобаў. 442. Урад маець ізь mestачак і ізь сёл акалічных па-
тры чалавекі старших да прысягі абраці, а тыя абраныя вінны бу-
дуць прысягнуці. 408. Паслы з кожнага павету, будучы на с'ем валь-
(Далей будзе).

ІЗ ЗБОРКІ ПАЗНАНЬНЯ БЕЛАРУСКАЕ МОВЫ 9 ЛЮТАГА 1952 Г.

1. Ужываньне прыймёнаў да ў (ў).

а) Прыймія **да** абзначае мяжу, граніцу, да каторай даходзе дзеянъне. Мяжа можа быць у прасторы або ў часе. У прасторы: Ад Любяча да Чарнігава 50 кілемэтраў. У часе: Сядзелі да пятухоў. Рабілі да вечара.

б) Прыймія **да** паказуе дачыненьне (адношаньне) да каго або да чаго. Прыйклады: Любоў іх да сябе (Тайна Т. XVI ст.); так да іх гавора (Ваўкав. пав.); скажу да Бога (Мазырскі пав.); піць да каго гарэлку (Дзіс., Менск., Бых. п. п.); злосць да мяне мае (Магілеўч., Дзіс., Ігумен., Бых.); ён да конікаў канюх. (Прыклады ўзятыя з Карскага, II-3, 173). Прыйдзі да нас. Прыйедзем да вас у госьці. Значыцца, тут **да** паказуе, куды кіруеца дзеянъне. У такіх прыпадках **да** адказуе прыймені **для** або **к** у рас. мове.

в) У генэтычнай сувязі з ужываньнем **да**, каб паказаць дачыненьне, стаіць ужываньне гэтага прыймені да паказаньня спакменю (об'екту, прадмету), да каторага кіруеца дзеянасць наагул. А прыймія **у (ў)** паказуе, што дзеянасць кіруеца ў сярэдзіну, унутр. Добры прыйклад ужываньня прыймені **да** даець нам выражэнье **ісьці** (ехаць а інш.) **да хаты**, што ўжываецца ў некаторых мясцовасцях замест **ісьці двору**, **ісьці ўдвору**, або **ісьці дамоў** іншых мясцовасцяў. Прыйшоўшы да хаты, можна зайдзіці ў сьвіран і інш., а потым увыйсці ў хату; прыйшоўшы да хаты, можна нат у хату ня ўходзіць. Таксама, як „**ісьці да хаты**” кажацца **ісьці** (ехаць і інш.) да царквы, да школы, да тэатру, да места, але **увыйсці** ў царкву, у школу, у клясу, у тэатральную залю і пад. **Да** ўжываецца пры бяспыростковых (бяспрэфіксавых) дзеясловах (**ісьці**, **ехаць**, **ляцець**, **бегчы** і інш.) і пры дзеясловах із прыросткамі **пры-, вы-, ад-, пера-**; **у (ў)** ужываецца пры дзеясловах із прыросткам **у (ў)** — (**увыйсці**, **уляцець**, **уехаць** і інш.). Прыйклады: Прыйшоў Бог да тэй да пеклы. Віцебшчына (із запісаў Нікіфароўскага). Завязі мяне да места. Каракулі, Беласт. п. (Зборнік Отд. р. яз., т. 46, 1890, б. XIV). Іду да міліцыі. Пушкінскі раён Пскоўскага акр. (ІРЯС, III-2, 1930, 593). Паехаў да Вільні, да Магілава. Нашы паехалі на работу да Францыі, нараніцы пераехалі граніцу і ўехалі ў Прусы. Туранок пераехаў із Англіі да Канады. Прыйклады із старабеларускае мовы: Князь Ягайла паедзець да Крэва (Карскі, II-3, 96). З Аль кі-

табу: да неба ня пойдзе. 18а 13; да раю пойдуць 20а 15; да мэчыці нашоў 2961.

Згодна зь менаваным, калі маем конструкцыі зь пераносным значаньнем, тады пры дзеясловах **прыняць**, **залічыць**, **папрасіць** ужываюць **да**, а пры дзеяслове **увыйсьці** — **у (ў)**. Значыцца, будзе: **прыняць**, **залічыць** да складу арганізацыі, **папрасіць** да складу прэзыдыюму, але: **увыйшоў** у склад арганізацыі, **увыйшоў** у склад прэзыдыюму.

Зборка пазнаньня беларускае мовы, 9 лютага 1952 г., пастанавіла ўжываць прыймёны **да** **й** **(ў)** так, як тут выясьнена.

2. Хормы лічнікаў 11-19 на -нанцаць.

Аднэй із найхарактарыстычнейшых асаблівасцяў беларускае мовы, што розніць яе ад усіх іншых моваў славянскіх, ё хорма лічнікаў 11-19 на -нанцаць: **адзіннанцаць**, **двананцаць**, **трыйнанцаць**, **чатырнанцаць**, **пятнанцаць**, **шаснанцаць**, **сямнанцаць**, **асьмінанцаць**, **дзевятнанцаць**. Таксама ў парадковых: **адзіннанцаты**, **двананцаты**, **трыйнанцаты**, **чатырнанцаты**, **пятнанцаты**, **шаснанцаты**, **сямнанцаты**, **асьмінанцаты**, **дзевятнанцаты**.

Гэтая асаблівасць ёсьцека прынамся на 9/10 прасторы беларускае народнае мовы; на 1/10, дзе яе няма, відавочна, яна шчэзла пад уплывам чужым. Прыклады на гэтую рысу блізу з усіх паветаў прыводзে Карскі (Беларусы, II-2, 122). Прывядзём гэтта колькі прыкладаў з розных мясцовасцяў: адзіннанцаць, двананцаць, асьмінанцаць і інш., асьмінанцаты (Лепле, Халопенічы і іншыя мясцовасці Лепельскага й Барысаўскага пав., запісаны ў К. Юхневіча); двананцаць, чатырнанцаць, асьмінанцаць і г. д., адзіннанцаты і г. д. (Міхалкавічы і іншыя мясцовасці Лагойскага раёну, б. Менскага п., запісаны ў Я. Гладкага). Прыклады адзіннанцаць і г. д. запісаны ў Гарадзішчы Наваградзкага пав. Усі прыклады на гэтую рысу зь Люцыншчыны й Дзэвіншчыны падаў М. Панькоў. Зь Невельскага пав. падаець Бузук (Да характарыстыкі пайноч. дыялектаў белар. мовы, 10). Усі прыклады на гэтую рысу ёсьцека ў слоўніку Насовічавым. Таксама ў краёвым слоўніку Чэрвеншчыны (Ігуменскага пав.) Шатэрнікам. Сэрбай у працы „Беларусы-сакуны” пра мясцовасць, пагранічную з Ігуменскім і Бабруйскім пав. кажа; „У назовах лікаў другога дзесятка на месцу „-дцаць” чуецца „-нцаць”, прыкладам: адзіннанцаць, двананцаць, трыйнанцаць, чатырнанцаць, шаснанцаць, сямнанцаць, восемнанцаць, дзевятнанцаць. Прыклады:

Наша сьвіньня апарасіла адзінанцаць ці двананцаць парасяят. Маёй дзеўцы шаснанцаць год... Адзінанцаты, двананцаты і г. д.” (бач.

113). Растаргуеў пра мову Севершчыны піша: „У лічніках 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, і 19 гук д упадабняеца да гуку н: **адзінанцаць**, двананцаць, трынанцаць і г. д. (Говоры вост. у Гомельской губ., бач. 12). Зь м. Юравічы, Рэчыцкага пав. падаець прыклады на гэту рысу Карскі (Акадэмія Навук ОРЯС, т. 75, б. 72). У вялікім этнографічным апісаньню Рэчыцкага пав. Ч. Пяткевіча ё мноства прыкладаў на гэту рысу (прыкл. у т. II, на бач. 3, 9, 264 і 299). Звычайна прыклады на гэту рысу ёсьцека ў „Тэкстах беларускіх із Наваградзкага пав.” Э. Кліха. Таксама гэтую асаблівасць адзначаюць у вадказах на беларускія „програмы” (апытанынікі) з пав. Рагачоўскага і іншых пав. Магілеўшчыны, Браслаўскага (Новааліксандраўскага), Менскага, Вялейскага й інш. (гл. Мат. Белар. №4, 11, 18, 23, 31 і інш.). Гэтыя-ж хормы ў поўнай меры адбіваюцца ў беларускіх зборніках Раманава й Шэйна з паветаў Горацкага, Аршанскаага, Сянскага, Клімавіцкага, Гомельскага, Слуцкага й ін. (прыкл. Ром. I-II, 212; III, 206; V, 53 і інш.; Шэйн 1-27 і інш.). Навет гэтая рыса захавалася у зукраінізаванай і сполянізаванай беларускай мове Кастанцінаўскага пав. Падляшша; прыкл. сімнаньцять (Труды пост. ком. по диал. р. яз. — 9, б. 17).

Жаль, што ў новай літаратуры беларускай разгляданыя хормы лічнікаў не заўсёды ўжываюць, відавочна дзеля таго, што яны „надта простыя”, зн. чиста беларускія. Але да некаторай меры іх ужываюць у новай літаратуры і то ад найдаўнейшага часу; прыкл. у Магілеўскіх Губ. Ведамасцях 1862 г. надрукаваны верш „Мова старавойта”, у каторым ёсьць „Двананцаты забылісь год” (Карскі I-93). У беларускіх граматыках Б. Тарашкевіча і Яз. Лёсіка побач із хормамі на -ццаць былі й хормы менаваных лічнікаў на -нцаць (адзінанцаць і г. д.). У беларускай граматыцы Я. Станкевіча ё толькі хормы адзінанцаць, двананцаць і г. д.

Зборка пазнаньня беларус. мовы ў лютым 1952 г., пастанавіла ўжываць толькі хормы другога дзесятка лічнікаў на -нцаць, знач. адзінанцаць, двананцаць і г. д., адзінанцаты і г. д.

3. На тэй-же Зборцы пазнаньня беларускае мовы пастанавілі назовы **народаў** а **плямёнаў** пісаць ізъ вялікай літары, як гэта робяць у ўсіх заходне-эўропскіх мовах. Калі пішам ізъ вялікай літары ўмёны (хрышчонае імя й прозывішча) аднаго чалавека, дык і пагатоўве трэба пісаць ізъ вялікай літары імя народу. Знач., трэба пі-

саць Беларус, Гішпанец, Амэрыканец і г. д., а не беларус, гішпанец і г. д.

4. На тэй-жа Зборцы выясньлі, што **назоў места Ню Ёрк трэба пісаць бяз злучка**. Тады-ж выясньлі, што беларускай хормаю ё **разъмяніць** (гроши), а „разменята” — хорма расійская.

БЕЛАРУСКІ СЛОЎНІК І. НАСОВІЧА І РАСІЙСКАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК.

Вялікі беларуска-расійскі слоунік Івана Насовіча Расійская Акадэмія Навук выдала ў Пецярбурзе 1870 г. пад назовам „Словарь белорусского наречия”. Тымчасам, як даведаваемся з часапісу „Наш край” (№ 6-7, Менск 1928 г., б. 78), у знайдзеных сышткох твораў Насовічавых ё гэткі верш:

„Явка Белорусского словаря по выходе из печати к своему в Мстиславле автору.

Словарь. Здоров, пан!

Автор. Ба! из Петербурга.

Что-ж это? Ты, брат, стал курнос!

Неужто ты в руках хирурга

Оставил свой кривичский нос? (Предисловие).

Словарь. Мой нос сорвал к какой то цели

И спрятал у своей портфели

П ...зоил (месца выскрабана, зацемка М. Гарэцкага)

К моей-же сжалась кто то роже,

На нос кривичский не похоже,

Красивый носик приkleил.

Автор. Пусть так! Ты в нем похож на франта —

Физиономия-ж не та!

З гэтага відаць, што слоўнік мусіў быць названы ягоным аўтарам „Словарь Кривичского языка”, а Расійская Акадэмія зъмяніла гэты назоў на „Словарь белорусского наречия”. Гэта зрабіла тая акадэмія, каторая ў перадмове да Насовічавага слоўніка даслоўна кажа: „Беларуское наречча, что пануе на вялізарнай прасторы ад Нёмана ў Нарава да вышняе Волгі і ад Заходняе Дзьвіны да Прыпяці ў Іпуці, каторым гукаюць жыхары паўночна-заходніх і нека-

торых часьцеў сумежных ізь імі губэрняў, альбо тых мясцовасьцеў, каторыя калісь насяляла Крывіцае плямя, ужо даўно зъянрнула на сябе ўвагу айчынных філёлёгаў дзеля захавалых у ім дарагіх астачаў старое мовы". Значыцца, Расейская Акадэмія признала, што назоў „Крывічы" быў назовам агульна-нацыянальным, быў назовам усіх плямёнаў, што складалі крывіцкі або накш, беларускі народ, і ў тый самы час зъяніла, супроць волі аўтара, „крывіцкі" на „беларускі".

А Насовіча зь менаванага верша мы пазнаём, як съведамага (ідэйнага) Крывіча.

НЕКАТОРЫЯ ВЯЛІКІЯ ЗДАРЭНЬНІ Ў МЕСЯЦУ ЛЮТЫМ У ГІСТОРЫИ КРЫВІЧ

20 лют. 1177 няшчасная Разанцам (Крывіцкім Вяцічам) бітва із Суздалцамі ля Калакшы.

11 лют. 1216 крывіцкі Тарапецкі князь Імсьціслаў Удалы, сын Імсьціслава Харобрага, з роду Смаленскіх Расьціславічаў, прыехаў да Вялікага Ноўгараду, каб абараніць яго ад зьдзеку Суздальскага князя Яраслава.

Люты 1386 крыжацкае войска, пазванае Андрэям Альгердавічам супраць Ягайлы, прыйшлэ пад Вільню.

17 лют. 1387 закладзіны ў Крывічах Віленскага каталіцкага біскупства.

15 лют. 1410 рассудак чэскага караля Вацлава ў супярэчцы паміж Крывічамі й Крыжакамі. Рассудак гэты прызнаваў Жмуйдзь Крыжаком.

1 лют. 1411 мір Крывіч („Літвы") з Польшчы ў Таруню з Крыжацкім ордэнам просьле вайны 1410 г. Подле гэтага міру Крывічы адзер'жылі Жмуйдзь, а Польшча нічога не адзер'жыла.

Люты 1421 прыехала ў Крывічы чэскае пасолства прасіць Вял. Князя Вітаўта быць чэскім каралём.

Люты 1431 на агульна — польскім зьезьдзе ў Сандоміру Палякі пастанавілі зрабіць прасоку супроць Ягайлы, — за „прызначаньне" ім Сьвідрыгайлы за Вял. Князя Крывіч („Літвы") і за загад зъянрнуць Крывічом Падольле.

5 лют. 1494 „вечны" (зн. сталы, звычайны) мір із Москвою.

J. Stankievič

Mova rukapisu „Al kitab”.

psúješ 49a3, 59a2, nechaj i za mnoj vidzicca 59a8, nezapsúje 74a4, 84b2, 84b11, štob za mnoj muviła (mo-) 96a13. Ale blizu hetulki jo prykładaū iz e ū hetym pryjmieni, prykł.: zetne 1b7, zebraciše 20a1, ze snū parvaúše 84b17, zebranie 88b14, iz' neba zešle 96b17, pleči s krištału, kapita ze srebra 110b4, ze mnoj vidzeúše 132a4. U prypadkach, dzie aútar piša ze, na jaho, vidavočna, upłyvaū polski pravapis.

Aútar, značycca, niaredka pisau ze zamiest za iz zo, choć vymaūlaū za, ab čym svietčať prykłady iz za. Adhetul lohka bylo abmylicca j napisac e na miescu spačtnaha a ū pryjmieni za, na što jo takšama prykłady: ze kažnij dzen postu 24b3, zebaúlališe 24b12, 34a2, pobač zabaúlališe tam-ža, zenechaū 40b8, zevuc 40a16, pobač zavuc ibid.

Hetak akańnie ždziejała ū dadzienym prypadku žličcio pryjmieni z (zo) z pryjmieniam za.

Adnolkava jo iz samahukam u pryjmionach pierad, pad, ad: preda mnoj 76b7, 81a17. Pada ūše pakoji 124b4, 'adarvecca 126a3.

Apryčonyja prypadki. Muskija j nijakija prymiety, dziejaprymietы, paradkavyja ličniki j zajmiony, kali majuć nacisk na asnovie, kančajucca ū dakł. adz. 1. (gen. sg.) na -aho. Prykłady: chmelnuhu lbl, velikahu 2a15, łaskavahu 5a10, padobnahu 7a3, kažnahu 8a2, 13a8, 13a15 i h. d., naučonahu 13a15 (chmelnuho i h. d.) naučonaho 13a17 a jinš., miłośćcivaho 24b1, pateho 16b17; prykładaū mnostva.

Tyja samyja chormy, kali majuć nacisk na kančatku, kančajucca ū gen. sg. na -oha: złoha 8a8, 76b12, 65b2, małoha 17b5, takoha 16b15, staroha 13a7, śvetoha 26a3, 75b12, 89a1, 'ad złoha 42a16, daždžavoha 47b16, živuha 48a3, čūžoha 58bl, jakoha 63b13, drūhoha 106a4, 108b9, 122bl, 123b4, darahoha 123a7, 132a5 i jinš. Adnolkava gen. sg. zajmionaū **nichto, ništo** (ż nikъto, ničto): nikoha 48b11, 52a5, 78a9, 89a14, ni 'ad koha 52a8, ničoha 54a2, 74a7, 84a11, 87a16, 94b11, 96a10, 104b15, 120a6, 'astatnahu śvetoha dna 26a3, ſem rečej złoha, sabe škadlivahu (-ho) maje moc 65b2, ničoha ſveckahu 74a7 (-ho). Prykładaū mnostva. U troch apošních prykładach pobač iz kančatkam -aho prymietaū iz naciskam na asnovie majem kančatak -oha ū prymietau i zajmionaū iz naciskam na kančatku.

Kolki adchinaū: levoho 131a8, 126a7, prawohu ibid., zam. levaho i pad., tak-ža živuho 98b14, ničoho 71a10, zam. živoha i pad. Nielha vidzieć u hetych prykładach adbičcio vymovy aútaravaje. Hetkamu adbičciu piareča mnostva prykładaū nakšych, vyšpryviedzienych, katoryja žjaūlajucca normalnymi ū rukapisie, jak i ū ciapierašních vilenska-ašmian-

skich havorkach. Mienavanyja adchiny musili paŭstać u vaŭtara jak ab-myłki ū pisańiu.

Jo dva prykłady z -a na kancy ū dakł. adz. 1. prymietaў iz naciskam na asnovie: posła božeha 52b16, pereścerehajūčeha 82b11. Možna dumać, što ū hetych prypadkach adbiłasia vymova susiedniaha siared-niaha dyjalektu krywickaha, dzie hetyja chormy ciapier zaūsiody ūżyva-jucca.

Kancavoje -o gen. sg. prymietaў a pad. iz naciskam na samahuku asnovy paŭstała z raniejšaha -a analogijaj gen. sg. zajmionaŭ jaho, taho, majho i h. d. Što hetkaja analogija mahla dziejić, bačym iz taho, što ū dyjalekcie siarednim upłyv analogiji pajšoū u praścinku advarotnym: pad upłyvam kancavoha -a gen. sg. prymietaў tam paŭstała a pad naciskam na kancy gen. sg. zajmionau (kaha, čaha, jaha, majha i h. d.). Ale čamu analogija nia dziejała na kancavoje -a ū gen. sg. prymietaў iz naciskam na kančatkę, značycca takich, jak **maładoha** i jinš.? Pryčyna hetaje rožnicy ū rožnym charaktaru pieršaha j druhoha składu pa nacisku.

Jinšy fonetyčny adchin ad akańnia znachodzim u słowach: poúhoda, 106b7, 106b8, poúšasta 49b13, poúdna 106b14, poústane 96b15, 34b8. Hetta -o žjaviłasia, pad upłyvam ū, -z a, paŭstałaha ź nienac. -o, taksama, jak u niekatorych havorkach etymologicznej, nat naciśnienaje a pad upłyvam ū pierajšlo ū o, prykł.: **dou, zoútra, zam. daū, zaútra**.

Słowa „čałaviek” aŭtar blizu zaūsiody piša z e pa ī (čełeveke 13a17 a jinš.) i adno wielmi redka z a (čełavečej 18a2, čłavek, 11a1, 28b2, čłavekam 44b8). Viedama, vymova była tolki z a pa ī.

Razhledžu prypadki ź nienaciśnienym o ū rukapisie. Najpierš tut majem polonizmy, prykł.: spełno 109a1, oto 110a2, stvoril 118a6 (ī pakazuje na polonizm), velkości 88a13 i niekatoryja jinšyja. U sufiksach ū sklonnych kančatkach na miescu nienaciśnienaha etymologiczna -o albo -y- zvyčajna jo -a-, ale niaredka sustrakajecca i -e- (arab. a karot-kaje), prykł.: padarek 35b8, sorek 30b4, pred Panem Bohem 39a10, muś'ulmaninem (dat. pl.) 31a17, iz dubrej (do-) vuli (voli) 52b13, pravej rukoju a jinš. Hetyja i da jich padobnyja prykłady paüstali grafična pad upłyvam pisańia e pa polsku ū padobnych prypadkach.

Ž jinšych słowaū a chormaū, katoryja ū „Al kitabie” sustrakajucca ź nienaciśnienym o, vializnaja balšynia jo takich, katorych etymologicznej o tak ci nakš zvaročavała na siabie ūvahu aŭtara. Hetak, prykładam, słowa „miłość” i tvoronyja ad jaho najčaśczej pišucca z o (miłość 82a12, 82b9 a jinš.), bo aŭtar u sučasnaj litaraturnaj movie krywickaj časta bačyū dy j sam, pišučy alfabetam kirylčnym, musiū pisać jaho z o. Kali ja-

коje слова časta sustrakajecca ū chormie z nacišnienym o, jo balej danyh, što aútar napiša jaho z o i ū pałažeńiu biaz nacisku.

Na pieršych dziesiacioch (la -5b) bačynach rukapisu ja paličyū usi prypadki, dzie nienacišnienaje o perajšlo ū a, i prypadki, dzie takoha pierachodu nia bylo. Akazałasia, što na mienavanych bačynach jość 280 prypadkaú pierachodu nienacišnienaha o ū a i 12 prypadkaú takich, dzie nienacišnienaje o zastałosia nie pierajšoūšy ū a. Ad hetych 12 prypadkaú treba adniać dva vidavočnyja polonizmy -heta miłoserdnij (pa krywicku bylo-b miłosernij -z s čviardym i biaz d) i povelbena (povielbienia). Hetkija balej-mieniej dačynieńni buduć i ū cełym rukapisie. Da mienavanych 12-och prypadkaú niepierachodu nienacišnienaha o ū a ja nie zaličyú kancavoha -o gen. sg. prymietaū i pad. z naciskam na asnovie (novaho), bo ū hetaj chormie, jak pakazana vyšej, my majem paźniejszy pierachod a ź nienac. o ū o z prycyny analogiji (padobnaści).

Z usiaho vyšmienavanaha, jak i z prvyviedzienych prikładaū, jasna vidać, što ū movie „Al kitabu”, a tym samym u vilenska-ašmianskich havorach 16 sth., z vyniatkam džviuch kategoryjaú -kancavoha -o ū gen. sg prymietaū i jinš. z naciskam na asnovie i o pierad ū -usiakaje jinšaje nienacišnienaje o pierachodziła ū a.

Pierachod e ū a ('a). Pierachod nienacišnienaha e ū a pradstaúla-jecca ū rukapisie nakš pa suhukach čviardych (d, t a jinšyja ū słowach čužych) a začviardziełych r, ž, dž, š, č, c (z praslavianskaha c), z adnaho boku, a nakš pa suhukach miakkich, da katorych należać usi zastałyja, i j- z druohaha. Dyk prykłady na abiedźwie hrupy prvyiadu asobna. Dzieła taho, što ū a ('a) pierachodzie nia tolki e spačatnaje, ale tak-ža i e iz spačatnych ē i b, dyk prykłady na jich buduć prvyviedzienyja razam.

Pierachod nienacišnienaha e ū a pa čviardych a začviardziełych su-hukach. U składoch pierad naciskam: strała 1b17, čaho 1a10, 9a4, 20a6, 40b3, 44b9, 45a13, 138a5, 138a17, da čahu ti prišuū (da čaho ti pri-šouū) 62a4, 62a13, a čahu (-o) 66b13, kričic: „Čaho ležice...” 118b2, kali čaho bajacca 121a8, ušcerahu 4b10, nepereśerahau 10b17, častū-je 12a1, poū šasta funta 49b13, užanuc 54b15, žanockaje 57b13, štob ne zhrašíu 68b9, ne čakaje 70b17, 'abrakajecca 87a1, čamu 96b1, das-tament (zam. testament, raspadabnieńnie) 105a6, čatiri 108b2, kerani 124a3, daždžavoha 47b16, ne 'abrakajūčiše 40a9, žana 40b11, 58a3, 58b8, 80a11 i šmat jinšych, častavac 20b15, 31a14, častavaū 20b13, 25b1, 31b1, 31b2, ebdes' ū čatiruch (-roch) rečach 74b9, pacalačaū 58a7.

U składoch pa nacisku: viššahu (-o) 5a8, inšahu (-o) 6b11, 21b1,

89b2, 89b4, 108b8, 136b14, prašačahu 12a12, večara 16a3, zavešan 18a12, 17b13, zavešanij būdze 18a15, zavešani 20b1, peršahu (-o) 22a10, 27a12, 83a9, peršaj 22a11, milšaho 24b1, ime boža 26b8, peršamu 40b13, pricincaju 57a11, iz mužam 58b9, kručanaje 68b2, pałcam (instr.) 71b15, da kanca pałcau 73b12, velik'im pałcam 73b13, najbolšamu 78a10, 'u mora vik'idac 78b16, stvarencau 88b13, peršaje slova 91a1, 'adpuščani 93a10, rano i ūvečar pejce 76b4, ūvečar 94a2, 97a5, biło žboža (zboža, abmyłka ū pisańniu pad upłyvam nastupnoha ž) 100a12, lepšaho 111b3, Z dimū stvorana peršaje neba 115a5, pabolšaje 221a4, pałacaū 123a3, 123a8, dzerava velmi charošaje 138b4, dušajemcam (instr.) 138b12, višaúši 133b9, najvišaje mejscia 13b6, na čistaje mejscia 84b2, sunca (sonca, voc.) 106a6, chorasa 71b12, 115a1, mešecaū 22a15, 26b1, pjanicam (instr.) 64a14, tavarisau 106a4, temperavaū (slova čužoje ž čviardym p) 114b1 i šmat jiných.

'a na miescu nienacišnienaha e pa miakkich suhukach. U składoch pierad naciskam: nachaj (niachaj) 7b13, na mnej (pol. nie mniejs) 12a17, 'ušahu (usiaho) 21b13, lasuu (lasoū) 27b5, na jeden 39b7, dzicana (dziciania) 42b3, 'ahnanimi 53b12, 'ahnaniye 53b9, što ja 'u jaho būdu pitac 59b8, 'u pasuk (-piasok) 69b6, is pasku 81b2, 81b4, paskom 81b3, tlajancegu (-o, u polskim tekácie) 104a14, na pisali (nia pis-) 137b14. Taksama majem a ū prysloúnym prymieni *kala z kale*, paústałym skaścianieňiam loc. sg. kolé: kela ſebe 84a13, biú zabaúníj kela taje tablici 125b4. Nacisk hetaha slova pierachodzie na slova nastupnoje (pryr. *kala j kale* E. Klich, Teksty 184).

U składoch pa nacisku: 'astatnamu 5b17, 'astatnahu (-o) 26a13, 50a9, trecaje 34b5, 34b9, z bajaz'naju 36b7, bež mužnáho (abmyłka ū pisańniu zam. bez) 40b9, Pałudnaū kolka 41b17, 42a1, kuflau 56a11, preponnaúši 65a2, 'ütoplana 68a17, bajaz'naju 64b5, Pred gergerejam (instr. sg. ad arab. gergerej) 71a10, ſerednaju darohaju 81b14, 'u ran-nam 89b12, trecam 114a4, na trecaje neba 116b9, rastoplana 128b6, iz cicok vidajana 64b13, ſvetlaſcaju 95b10, Trecaje neba 117a1, z radaſcraj 126b2, prijecelaū (nacisk na pri-) 18b17, prijecelaū mus'ulman 117a4, majuc peſc (zam. jeść) vuhalja 10b13, 'adzena... paſarpana 19a7, nadzevajce rajškaje 'adzena 56a2, Bahamolja žanockaje 57b13, biło na jom 'adzena 109a3, pacehnūū 'adzena 109b9, inšaje 'adzena 110a2, toje 'adzena 110a5, chadzena maju (-majo) 120a5, 'adzena dam 121a5, kažnaje 'adzena 122b8*)

*) Jaúchim Karski, II-1, 363, uvažaje, što kancavoje -a ū hrupie suhuk-bj-e pa ščeźnieňniu b i ūpadabnieňniu j da papiaredniaha suhuku

Prykładaū, prvyedzienych na pierachod nienac. e ū a ('a) davoli, kab skonstatavač, što ū movie „Al kitabu” kažnaje nienacišnienaje e jak pa čviardych, tak i miakkich suhukach pierachodziła ū a ('a). Zastajecca tolki vyjašnić, čamu pa suhukach miakkich pypadkaū na hety pierachod jo pryaúnalna mała (kolkaść jich blizu ahraničajecca vyšpryviedzonymi).

’e na miescu nienacišnienaha etym. ’a pa miakkich suhukach. U „Al kitabie” zvyčajna pišacca e tak-ža na miescu nienacišnienaha ’a etymologiczna (iz spačatnych ja i ę). U składoch, što nikoli albo nadta redka byli pad naciskam, aútar „Al kitabu” piša e na miescu etymologiczna nienac. ’a pa miakkich suhukach biaž nijakich adchinaū. Da takich chormau naležać dziejašloύnyja prysloūji na -'acy (u „Al kitabie”: lubeči, čineči i pad.), 3 pl. praes. (činec, chodzec i pad.), zajmia sia (iz sę) u dziejasloύau zvarotnych (maliūše i pad.), takovyja słovy, jak „kłanejecca”, „tišeča” i pad. U pypadkach jiných, dzie skład byť redčas (naparu) pad naciskam u jinšaj chormie abo upłyvała analogija taje-ž chormy jiných słovaū z ’a nacišnienym, jo tak-ž pypadki z pravilnym napisaniem iz a, prykł.: praca taja 34a12, bo taja-ž chorma jinšaha zajmieni maje pad naciskam a: maja i pad. Jasna, što hetaja rysa ū „Al kitabie” nia moža być fonetyčnaj: kali ū jim nienacišnienaje e pierachodzie ū a, dyk nia moža adnačasna nienacišnienaje a pierachodzić ū e.

Padobna jak u „Al kitabie”, e na miescu nienacišnienaha ’a ūzyvałasia tak-ža ū biełaruskich pamiatkach abecadaj kiryličnaj. Karski, Biełorussky II-1, 95, áchinajecca da dumki, što staryja pamiatki hetaj asabllivaściam adbivajuć žyvju tahačasnuju vymovu. Ale z hetym nielha zhadzicca. Kali hetkaja vymova byla ū XV-XVII sth., čamu jaje niama ciapieraka ani na vilenska-ašmianskaj prastory, u katoraj movie napisany „Al kitab”, ani na 9/10 biełaruskaje moūnaje prastory naahuł*). e na miescu nienacišnienaha ’a etymologiczna viedama ū biełaruskich havorkach praudzionna-paleskich, dzie jano žjaviłasia ū časie útračavańnia akańnia,

paústała pad upłyvam zdvojenaha abo ūzmocnienaha suhuku (**vuhalla**), jak heta jo ū movie ukrajinskaj. Ale ū ukrajinskaj movie ’a ū hetaj hrupie jo i pad naciskam, tymčasam u biełaruskaj tolki ū pałažeńniu biaz nacisku. Dyk jasna, što i ū hetaj hrupie słovaū majem u biełaruskaj movie dačynieście z akańniam.

*) Stang Chr. S. : „Die Westrussische Kanzleisprache des Grossfuerstentums Litauen”, bač. 70, pakazaū, što ū starabiełaruskaj movie literaturnaj hetaja asabllivaśc žjaułajecca ū kancy XV stah., kali na henuju movu mieli upłyū paúnočnyja havorki biełuskija, hetaje rysy ciapier niaznajučyja.

najmia. jimknučsia da vymovy e zamiest ‘a ž nienac. e, Palaški stali vymaūlač tak-ža e na miescu ‘a spačtnaha, bo ū vabodvych prypadkach a vymaūlajecca adnolkava. Tam-ža na Paleššiu -z taje-ž prycyny — paústali prypadki ž nienacišnienym o na miescu etym. a (postuch, moliny, rukovicy a jinš.)**).

Dyk razhledžanaja žjava jo asablivaścija pravapisnaj, a nie fone-tičnaj. Jana paústała jak u krywickich tekstach kirylečnych, tak i ū tek-stach arabicaju. Vychadnym mamentam u pisańniu e na miescu etym. nienac. ‘a pa miakkich suhukach bylo jimknieńnie da etymologičnaha pravapisu. Pryznać hetkaje jimknieńnie ū vaútara „Al kitabu” ci- šyrej- u piśmienikaŭ arabicaju naahuł my možam, darmo što majem tut zvy- čajna pierachod na piśmie nienac. o ū a, bo i ū litaratury kirylečnej luča- juć pamiatki, jak prykł. biełaruski zbornik XVI sth. Čudavaha m-ra № 62-264***), z takim samym častym a vialikim akańiam, choć tam pra- vapis byu etymologičny.

Pišučja pakrywicku staralisia abaznačač pa miakkich suhukach pry pomačy e toje ‘a, što paústała z e nienac.; a dziela taho što adnolkava vymaūlašia i a etym. pa miakkich suhukach, dyk i zamiest jaho stali pisać e, bo wielmi časta ciažka bylo razabracca, dzie jakoje a jość. A z časam hetki sposab pisańnia staú pravapisnaj normaju. Ciapier u biełarus- skim pravapisie jość praviła, što ū składoch pa nacisku e pa miakkich suhukach zvyčajna na piśmie nie pierachodzie ū a. Starajučsia dziaržać hetaje praviła, dzieci ū škołach zvyčajna robiać abmylkí, pišučy e i za- mist nienacišnienaha a ž ja i e pa miakkich suhukach (miesiec, zajec, pojes, pamieć a jinš.).

A pa miakkich suhukach vymaūlajecca vyziej, jak pa začviardzie- lych, dziela taho tolki pa miakkich u składoch nienacišnienych paústaū sposab abaznačač nienacišnienaje a pieraz e. Aprača taho, składy z nie- nacišnienym a pa miakkich suhukach šmat mieniej sustrakajucca pad na- ciskam u jiných chormach taho-ž słova, abo u jiných słowach taje-ž chormy, čymsia heta jo pa suhukach čviardych.

Što da pišučych arabicaju, dyk treba dapaščić, što na jichny sposab pieradavač na piśmie a ž nienacišnienych e, j a pa miakkich suhukach li- taraju e maū upłyū pravapis hetych samahukaū u starakrywickaj movie litaraturnaj, bo hetki sposab pisańnia byu nadta lahki, vygodny pišučyin:

**) Ossowski L., Przyczynki do białoruskiej dialektologii (Sbornik Miletic, Sofia 1933).

***) Bibliografičeskie materiały, sobrannyje A. N. Popovym..., iz- dannye pod redakcijej M. Speranskogo. Moskva 1889.

nia treba bylo dumać, što jo ū nienacišnienych składoch -e ci a pa miakkich suhukach — pišy ūsiudych e i tolki.

Ciapier jasna, čamu maļuju kolkaśc prypadkaŭ pierachodu nienacišnienaha e ū a pa miakkich suhukach majem u našym rukapisie: abazačajučy pry pomačy e nienac. etym. a pa miakkich suhukach, aŭtar nia moh abazačać pieraz a taho a, što paústała ž nienacišnienaha e pa miakkich suhukach.

E na miescu etymologičnaha a pa k, ch, t i ' (ajn). Ž jinšaje pryczyny pišacca ū rukapisie e na miescu etym. a pa k, ch, t i pa ajn ('). Turki j Tatary, a tak-ža krywickija Musulmanie litaru e pa k, ch, t dy e z ' (ajn) vymaūlajuć, jak a. Dyk i aŭtar našaha rukapisu pry pomačy e pa k, ch, t a takža pry pomačy 'e (e z ajn) abazačaje huk a roznaha pa-chodžańnia, ab čym ja ūzo zaciemiū vyšej. Kolki prykładaū: kezan kezaū s prikezane (kazań kazaū s prykazańnia) 13b13, pa tetaršku 86b17, łaske (-łaska) 28b17.

O na miescu nienacišnienaha etym. e majem u hetkich prykładach: spašenjom učinū 46a6, ažančejom (kličučym na malitvu) biū 89a3, na-vernū (navernio) 103b17, radujucca (3sg.) 109b5, Pan Boh 'ušelako-ju (-jo) žadane jeho prijme 25a3, vi toju (tojo) popełnajece 28b12, peršaje, iz k'afiremi poústane; drūhoju (-jo), tvaru śvinoju 34b9, na le-vuju (levojo) plečo 'uz'lij 71b2, kažnajo kryło 109a1. U prvyviedzienych prykładach majem dačynieňnie z hiperpravilnašciaj, jak rezultat jimknieńnia aŭtara rukapisu da etymologičnaha pišma.

A na miescu nienacišnienaha u ū kančatku prym. adz. 1. (acc. sg.) składanych niaśiahnienych prymietau a pad. (**novaju, dobraju chatu**, pry **staruju** (kali nacisk na kančatku), abo **novu** — chorma ściahnienaja j jimiennaja) A. Šachmataū (Russkoe i slovenskoe akanie ū „R.F.V.“) tak-ža luča z akańiam. Na hetuju asablivasć u našym rukapisie lučyła siem prykładaū: 'u praúdzivaju darohu 'upravadz 4b12, velikaju preško-du 42b12, šehośvetnaju razmovu 43a15, pasłuhu velikaju činiū 62a11, muku velikaju 68a1, u čistaju z'emlu 73b10, iz rajskaj śvetlaści na cem-naśc śveckaju 77b17. Darma što aŭtar rukapisu ū prym. adz. liku žanoc-kich (acc. sg. fem.) prymietau i pad. zvyčajna piša -uju, nielha sumlavaca, što vyšpryviedzienja prykłady adbivajuć žyvuju tahačasnuju vymo-vu. Aŭtar „Al kitabu“, jimknučsia da etymologičnaha pisańnia, pisaū zvyčajna -uju ū acc. sg. pad upłyvam prymietau, majučych nacisk na kančatku (maļuju).

U ciapierašnaj biełaruskaj movie narodnaj nienac. kančatak -aju acc. sg. fem. prymietau jość u vilenska-ašmianskich havorkach, na prasto-

ry katorych napisany „Al kitab”, u dyjalekcie siarednim, razam iž sie-vierskimi havorkami, i ū vabrusieľaj movie kryvickich Viacičau (t. zv. ciapier Rasijcami paúdzionna-rasijskim nareččy). U kryvickim dyjalekcie dysymilacyjnym a (‘a) ū kančatku -aju pierajšlo ū y, i, jo značycca -yju, -iju (novuju, sinuju).

Karski (II-1, 296 i II-2, 315) u kančatku -aju acc. sg. fem. bačyč upłyū naz. adz. l. (nom. sg.), ale kali žvierniem uvahu, što adno -u nienacišnienaje ū kančatku acc. sg. pierajšlo ū a, dyk musim zhadzicca iz Šachmatavam, katory bača tut žjavu fonetyčnuju, značycca akańnie. Ro-la naz adz. l. byla-b tut adno pamočnaja.

Kančajučy pra akańnie, treba skazać, što ū movie „Al kitabu”, a značycca i ū vilenska-ašmianskich havorkach XVI sth., kažnaje nienacišnienaje o j e pierachodziła ū a (‘a),*) u niekatorych pypadkach tak-ža nienac. u, a, chiba, i y, i pierachodzili ū a. Značycca, charaktar vilenska-ašmianskaha akańnia XVI stah, byu adnolkavy ž ciapierašním.

JINŠYJA ŽMIENY SAMAHUKAŪ A, O, E

Žmiena samahuku a.

Pierachod a ū o majem: 1. Pierad nieskładatvornym ū: kloū 12b5, 12b7. Tutaka ū vyklikała labijalizacu a, u rezultacie čaho hety samahuk pierajšoū u o. Heta žjava taho samoha charaktaru, što o ū poūdna, poū-stane i pad., dzie vušnianaje ū prycyiła, što ū o pierajšlo a ž nienac. o, abo ū nie dapusciła pierachodu nienac. o ū a, zaležna ad taho, jakaja žjava — akańnie ci labijalizaca a — staršaja. Chormy typu kloū na prastory vilenska-ašmianskich havorkau ja naziraū u vakolicy stancy Bahdana-va Ašmianskaha pav. — u siale Rymavičy j jinš. U hetaj miascovaści vymaūlajuč kazou, doū, uzioū, dzioūcyna, zoūtra j pad. Ale kolki viorstaū ad Bahdanava, u siale Vojštavičy j m. Višnieva hetkaj vymovy niama-šaka. Miarniej hetaja asabliwaś vystupaje ū Krauskoy voł, dzie ja na-ziraū jaje ū siale Arlaniaty.

2. o ū tros 73b17 (tręslъ.) paústała z prycyny radaükavańia nienacišnienaha a z nacišnienym o (niasu — nios, viazu — vioz i pad.).

3., „o” na mjescu nacišnienaha „a” majem tak-ža ū ličniku „abodva”: abodvim 13b8, 79a13, 87b12, abodvich 17a8, 110b8, pobač iz tracha adnolkavaha liku z „a”: ‘abadva 116a7 i jinš. Karski, II-1, 89, vyjaśniaje paústańnie hetaje žjavy tak, što ū kancavym „a” pieršaje čaści składana-

*) Pra dva vyniatki, što da o, bylo skazana vyšej.

ХРОНІКА

— 2 лютага 52 г., Літаратурная Сэкцыя Кр. Нав. Т-ва Скарыны зладзіла Літаратурны Вечар. Чыталі свае творы В. Клішэвіч, Я. Юхнавец і М. Сяднёў.

— 9 лютага 1952 г. адбылася арганізаваная Моваведнай сэкцыяй Крыў. Нав. Т-ва Скарыны Зборка пазнаньня беларускае мовы. На Зборцы Др. Я. Станкевіч прачытаў рэфэрат пра дыялектолагічны падзел беларускае мовы. Просле гэтага быў разгледжаны съцг пытаньняў з галіны беларускае фонэтыкі, сынтаксу й слоўніка. Пастановы Зборкі друкуем у гэтым нумару „Веды”. Зборкі познаньня беларус. мовы адбывающа заўсёды ў памяшчэнню Т-ва Скарыны у 2-ую сыботу ў 7 гадз. і ў чацьвертую нядзелью ў 13 3/4 гадз. кожнага месяца.

— 16 лютага 1952 г., сп. М. Панькоў прачытаў у Кнігаведнай Сэкцыі Украінскай Вольнай Акадэміі Навук у Нью Ерку рэфэрат „Беларуская кнігаведа на чужыне ў 1945-1951 г. г.”

Кніжкі й часопісы прысланыя ў рэдакцыю.

Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S., vol. I, № 2, fall 1951, p. 190.

— *Eastern Quarterly, vol. IV, № 4, London October 1951 p. 64.*

Іларон (Огіенка), мітр.: Українсько-російський словнік початку XVII в. УВАН, Вінніпэг 1951, бач. 38.

Кавказ, ежемесячный Орган Независимой Национальной Мысли, № 2-3 i 4-5 з 1951 г. Выходзе ў мове турецкай, ангельской а расийской. Выдають предстаўнікі каўкаскіх народаў.

Ковалів П., Проф.: Наголос в украінській літературній мові, Нью Ёрк 1952, 6. 31.

Ohloblyn Aleksander, Western Europe and the Ukrainian Baroque, an aspect of cultural influences at the time of Hetman Ivan Mazepa, New York 1951, p. 137.

Prychodko Nicholas, Moscow's Drive for World Domination, Toronto (Canada) 1951, p. 72.

Proceedings vol. I (Shevchenko Scientific Society), New York - Paris 1951, p. 119.

Шерех Юрій: Нарис сучасної украінської літературної мови (Наукове Т-во ім. Шевченка, Бібліотека українознавства ч. 3), Мюнхен 1951, б. 402.

Jury Šerech, Probleme der Bildung des Zahlwortes als Redteil in den slavischen Sprachen. Lunds universitets arsskrift. N. F. Avd. 1, Bd 48, № 2. Lund 171 баўчына вялікай асміоркі.

Velta Ruke, Verben auf-avat/-avuot im lettischen und deren Verhaeltnis zu den slavischen Verben auf -ovati, Lund 1951, S. 40.

З прычыны нястачы сяродкаў Рэдакцыя „Веды” ня плаце гонорару аўтарам.

ПРАДСТАУНІКІ „ВЕДЫ”:

A. У Задзіночаных Гаспадарствах Амерыкі:

- 1) **Нью Ёрк:** а) рэдакцыя „Веды”, б) украінская кнігарня „Говерля”, 41 E. 7 вул. New York City
- 2) **Chicago:** Mr. V. Panucevič, 723 W. De Koven Str., Chicago 7;
- 3) **Detroit:** Mr. M. Serdečenka, 6733 Varjo Str., Detroit 12, Mich.;
- 4) **New Brunswick, N. J.:** Mr. J. Azarka, 22 Prospect Str.;
- 5) **South River, N. J.:** Mr. A. Stoma, 25 Wilson Ave.
- 6) **Cleveland:** Mr. S. Kornilovich, 2296 W. 10 Str., Cleveland 13, Ohio.

B. Вонкаках Задзіночаных Гаспадарстваў:

- 1) **Australia:** Mr. Donat Jackievič, 60 Fisher St., East Brisbane, Queensland;
- 2) **England:** Rev. Dr. Č. Sipovič, Marian House, Holden Avenue, Woodside Park, London 12;
- 3) **Canada:** Mr. J. Pitushka, 31 Noble St., Toronto, Ont.;
- 4) **France:** Mr. Al. Jacevič, Vinantes par Juilly (Seine et Marne);
- 5) **Germany:** Mrs. Zin. Stankievič'ucha, 13b, Rosenheim, Westerndorfer Str. 39-12/II, Regierungslager.
- 6) **Spain:** J. Survila, Donoso Cortés, 63, Madrid.

Адміністрацыя „Веды” просе выпісаваць часапіс ад Прадстаўнікоў „Веды” і разылічацца зь імі.

Просім Паважаных Прадстаўнікоў разылічацца за часапіс не пасълей як просьле продажы кожных двух нумароў часапісу.

Непраданыя экзэмпляры можна звярнуць.

Тых, што ня прыслалі падпіскі на „Веду”, просім пасъпяшыць яе прыслаць. Тых, каму час падпіскі зышоў, просім яе аднавіць. Выдавецтва ня мае магчымасці пасылаць часапіс дарма.

Грошы просім пасылаць на адрыс рэдактара:

John Stankievich, 6 Vandervoort Place, Brooklyn 37, New York.

Просім наказаваць Рэдакцыі кожную зьмену свайго адрысу.

З Рэдакцыі „Веды” можна выпісаваць беларускія кніжкі.

Рэдакцыя

Рэдактар: Др. Я. Станкевіч

Editor: Dr. J. Stankievich

Ukrainian American Press, 133 E. 4th St., New York.